

Задорожна О. Ф.

ФОРМУВАННЯ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ ВОЛОСТІ НЕМИРИЧІВ

У статті розглянуто формування Черняхівської волості на Київщині протягом другої половини XVI – першої половини XVII ст., показано її межі та подано перелік населених пунктів.

Невід’ємною рисою шляхти і підставою визнання за особою належності до шляхетського стану були обсяги володіння землею. Від цього залежала не тільки економічна, а й політична вага роду й окремих його представників у спільноті. Далеко не останнє місце на Київщині посідав рід Немиричів. Їм не одразу вдалося заявити про себе, хоча піднесення було досить стрімким: змінилося лише два покоління – і Немиричі здобули найвищий уряд у земській ієрархії Київського воєводства, а також збільшили свої земельні володіння від одного сільця до кількох волостей. Завданням цієї статті є визначення шляхів формування Черняхівської волості.

Аналогічні спроби вже були здійснені в польській історіографії, щоправда вони стосувалися ширших теренів. Зокрема, Александр Яблоновський у XIX ст. видав цілу низку фіскальних даних про окремі воєводства, у тому числі й Київське [1], хоча деякі волості він розглянув побіжно. Тоді ж у подібному напрямі працював Едвард Руліківський [2]. Певний матеріал можна знайти і в польському географічному словнику кінця XIX – початку XX ст. [3]. Уже в наш час Вітольд Бобінський, розглядаючи Київське воєводство, не оминув і Черняхівщину [4]. Його дослідження, яке багато в чому спирається на праці Яблоновського, містить, на жаль, чимало помилок і неточностей у назвах сіл. Крім того, автор відносить до Черняхівської волості населені пункти, що насправді до неї не належали.

Черняхівська волость, розташована у Київському Поліссі, межувала з Грежанською та Топориською волостями на півночі й північному заході, Шершнівською маєтністю на північному сході, Корчівською (Бежівською) волостю на сході, Житомирським староством і маєтком Крошнею на півдні та Вільською волостю на заході. Її площа становила близько 336 км² [5]. Сам же Черняхів, який згодом став одним із центрів володіння Немиричів, дістався їм у спадок від

третьої дружини київського зем’янина Івашка Немирича, дочки Йордана Скобейка: у ревізії 1545 р. його названо «материзною по Скобейку» Єсифа Немирича [6]. Станом на 1552 р. тут було лише Черняхівське селище, яке адміністративно «тягнуло» до Житомирського замку [7].

У листопаді 1560 р. Єсиф Немирич досяг згоди з київською зем’янкою Михайловою Лещинською «о блискості» третини маєтків її сестри, дружини Івана Скобейка (Скубейковича) [8]. Вірогідно, Скобейко був бездітним двоюрідним братом Єсифа Немирича і на момент укладання угоди вже помер. Саме за таких умов майбутній земський суддя міг претендувати на його володіння, які, очевидно, й розширили Черняхівську волость.

Протягом кількох десятиліть Єсифу Немиричу довелося обстоювати в суді своє право на Черняхів та околиці. Більше того, у подимному реєстрі 1571 р. взагалі немає згадки про цей маєток. Таку обставину можна пояснити як звільненням від податків у зв’язку з локаційним привілеєм, так і невизначеністю статусу поселення¹. З одного боку, під 10 січня 1571 р. згадується черняхівський урядник Єсифа Немирича Ярмола (Дубницький), а з іншого – влітку того самого року Кірдей Леміш заявив про свої права на місто Черняхів [9]. 5 листопада 1571 р. датована скарга Андрія Савича Лемеша на Немирича про наїзд на сусідні з черняхівськими селецькіми грунтями² [10]. З Лемешами домовились про розмежування і насипання копців [11] між селами Єсифа Немирича Андрієвом і Стиртами та маєтками Лемешів у Великому Бежові³ й Федорівці⁴. Ця суперечка час від часу спалахувала з новою силою, а в конфлікті брали участь нові фігуранти, зокрема волинський воєводич князь Юхим Корецький і його слуга Григорій Пашкович.

Перші згадки про «niekotoryie rozniacu» ще з батьком князя Юхима, Богушем Корецьким, належать до 1546–1549 рр. Тоді вдалося досягти

¹ Про локацію Черняхова джерела не повідомляють. Уперше зафіксований як місто у 1571 р.

² Тепер село Селець Черняхівського району Житомирської області.

³ Тепер села Бежів і Корнівка Черняхівського району Житомирської області.

⁴ Тепер село Федорівка Черняхівського району Житомирської області.

згоди [12], але в чому полягала суть розбіжностей – невідомо. Можливо, йшлося про Черняхів, бо згодом князь Юхим неодноразово намагався його привласнити. Так, Матвій Немирич, який «за [з]леценъемъ» від батька тримав у 1583–1584 рр. Черняхівський двір, 26 вересня 1584 р. подав скаргу до Житомирського замкового суду на князя Юхима Корецького, який нібито вчинив наїзд на волость, претендуючи на Черняхів і довколишні села – Старий Черняхів, Дівочки, Горбаші, Отроковичі, Кияницю (Киянку) та Високе [13].

Імовірно, Корецький спирався на якийсь невідоме нам судове рішення, бо 29 вересня 1584 р. приїжджав до Черняхова на ув'язання, проте Єсиф Немирич наказав синові замкнутися в замку. Зустрічний позов проти Корецького було розглянуто 1591 р. у Люблінському трибуналі, де 11 червня винесено рішення, зміст якого так само невідомий [14]. Збереглася також згадка за 1590 р. про затримання людьми Єсифа Немирича майбутнього запорозького «старшого» Яроша Чоновицького та відібрання у нього якихось листів [15]. Можливо, цей інцидент був теж пов'язаний із суперечкою Немирича та Корецького за Черняхів.

Черговим етапом усталення території Черняхівської волості можна вважати межовий акт 29 грудня 1595 р. про встановлення кордону між містечком Черняховом, власністю Вороничів Крошнюю і землями Житомирського староства [16]. У 1643 р. мандатом короля Владислава IV ці межі було підтверджено.

У заповіті Єсифа Немирича 1598 р. зазначалося, що між його синами розподілено ті маєтки, які вони могли використовувати до його смерті, й ті, що мали бути поділені після неї [17]. З огляду на слабе фізичне та розумове здоров'я двох із синів – Івана та Семена батько записав першому доживотним правом село Красносілля [18]. Інші сини, Матвій та Андрій, були відсторонені від цієї волості. Якби Іван мав сина, то Красносілля перейшло б до нього, якби дочок – Матвій з Андрієм мали б забезпечити їх вином. Проте застереження щодо Красносілля ніколи не було виконане.

Черняхівська волость згідно зі згаданим заповітом переходила у спадок онукові Єсифа Немирича Стефану [19]. На цей момент вона складалася з таких сіл: Осники, Високе, Дрчево (Дручово), Славів, урочище Хмелів, Бортники, Краснище¹, Іванків, Гриценка, Видра, Царлуг, Дуди, Киянка. Саме ці села були передані Матвієві, дядькові Стефана, у заставу сумою 10 тис. зол., очевидно, ще його батьком. Намагаючись залишити їх за собою, Матвій у 1600 р. вніс цей

запис до трибунальських книг у Любліні, однак 24 липня 1602 р. йому довелося поступитися цими маєтками Андрієві Немиричу та його дружині Маруші як опікунам свого сина [20].

Щойно згадане розпорядження Єсифа Немирича було тоді ж, у 1598 р., опротестоване Семеном Єсифовичем і за ухвалою Люблінського трибуналу із заповіту належало вилучити пункт про передачу Черняхова неповнолітньому Стефану. Своєю чергою, Єсиф добився через Київський земський суд, очільником якого був, підтвердження запису на користь онука. Щоправда, це не зупинило подальших скарг: першу з них подав Матвій Єсифович восени 1600 р., а наступна надійшла від Семена у січні 1602 р. [21].

Найімовірніше, із розподілом спадщини пов'язаний також позов Матвія Єсифовича до брата Андрія, датований 30 серпня 1601 р. [22]. Водночас 8 лютого 1602 р. ще один брат, Семен Єсифович, безуспішно намагався отримати від київських земських урядників випис про маєтки, які він мав успадкувати за тестаментом батька. Не вдалося йому добитися цього й раніше – під час Михайлівських років 1600 р., що відбувалися в Овручі, коли він позивав свого брата Матвія про рівний поділ батькових маєтків [23]. Так чи інакше, але влітку 1602 р. Черняховом володіли Іван і Семен, яким адресувався декрет Люблінського трибуналу про ув'язання в цей маєток Януша Заславського [24]. Утім, як побачимо пізніше, Черняхів таки залишився у власності онука Єсифа Немирича, Стефана, і далі перейшов у спадок його нащадкам [25].

Тимчасом Матвій, незважаючи на «віддалення» від Черняхівської волості, продовжував користуватися тамтешніми маєтками і після смерті батька, що призводило до конфліктів із братом Андрієм. Зокрема, 16 червня 1600 р. Люблінський трибунал виніс ухвалу за позовом Андрія та його дружини Маруші до Матвія, де предметом спору був Черняхів [26] (очевидно, йшлося про згадуване вище передання застави). 16 березня 1602 р. Андрій вдруге подав позов на Матвія до трибуналу, звинувативши його в тому, що за сприяння київського гродського судді і київського чашника Філона Стрибиля він зумів уписати до актових книг «фальшивий» запис на Високе й Осники (13 липня трибунальським декретом цей запис було скасовано) [27].

Очевидно, до повноліття Стефана його спадщиною опікувався батько. Саме від нього його дружина Маруша успадкувала одне із сіл Черняхівської волості, «ново тепер оседають почалое» – Коритища [28].

Коли у 1607 р. до Люблінського трибуналу знову надійшла справа про поділ маєтків, тепер

¹ Можливо, Бортники й Краснище – це перекручені назви Горбаші та Коритища.

уже за позовом Івана Єсифовича Немирича, Черняхівська волость складалася з замку і містечка Черняхова, сіл Отроковичі, Іванків, Стирти, Дівочки, Осники, Високе, Горбаші, Коритища, Славів та двору Красносілка. Після тривалої тяганини 17 серпня 1609 р. трибунал усі ці села присудив Стефану Немиричу, який тоді мешкав у Черняхіві [29].

Одночасно зі спорами щодо права власності точилися суперечки про межі Черняхівської волості. Так, на початку XVII ст. відновився старий конфлікт із власником сусіднього Бежова Яковом Лемешем [30]. За декретом Люблінського трибуналу від 2 листопада 1609 р., потрібно було провести нове розмежування між Стиртами та Бежовом, поновивши «розкопані» межові копці, насипані ще 1571 р. Декрет зобов'язував Стефана Немирича забезпечити присутність на цій процедурі київського підкоморія, проте ні сам Немирич, ні підкоморій на неї не з'явилися [31]. Чим закінчилася справа, невідомо, але конфлікт залагоджено не було. 3 січня 1611 р. Стефан Немирич скаржився на Якова Лемеша та його дружину Палагею Ходичанку Криницьку, закидаючи їм зведення на нього наклепу. До Немирича начебто дійшли чутки, що Лемеші звинуватили його в тому, що 28 листопада 1610 р. він уночі разом із Петром Вільгорським та іншими, «наехавши квалтом якобы на дом его в Бежове, вломивши в дом его, до окон светличных якобы припадши, окрик якобы учинивши, с полгаков стрелял, шаблями окна порубал» та поранив пані Лемешову. Опротестовуючи заяву Лемеша, Стефан стверджував, що він у той час перебував не в Черняхіві, а в Приборську, про що «ведомост людская да Б(о)г высвядчи» [32].

Очевидно, суд задовольнив позов Немирича, бо 10 січня 1611 р. на його вимогу до Бежова було віднесено позов Якову Лемешу «до виконання присеги в декрете кгородском киевском менованое и выраженое» [33]. Вірогідно, Леміш відмовився присягати, що спонукало Немирича до наїзду на Бежів. Не випадково, мабуть, тоді постраждала козацька ватага Григорія Пашковича, що, очевидно, було відлунням давнішої суперечки між князем Юхимом Корецьким та Єсифом Немиричем за Черняхів, адже Григорій Пашкович називав себе слугою князя. Отже, вночі 11 січня 1611 р. Стефан Немирич зі своїми слугами, боярами та підданими наїхав на Бежів, але ще до наїзду, вранці, в селі з'явилися козаки і «нйякий» Пашкович «з людом своим, с конми, возами». Люди Немирича почали «оных козак» із домівок Лемешових підданих «волочити, бити, забивати, маетности брати, возы, кон з господ их з села... брати» й відвозити до Черняхова. Не заспокоївшись на цьому, вони далі взялися збивати замки з комор Лемешових підданих і за-

бирати звідти майно, кажучи, що все то – козацьке. Сам Леміш перебував тоді у Києві на земських рочках. Повернувшись, він побачив двох убитих і кількох пораниених козаків й одразу ж відіслав їх до Житомира, де після відповідного огляду покійним було вчинено «звычайный погреб» [34].

Наступного дня, 14 січня, у житомирському суді вже Стефан Немирич скаржився на Пашковича, називаючи його «виволанцем», який пристав до запорожців і разом з ними здійснював «розбое, наезды и квалты на маетности шляхетские». Нібито обраний козаками за «старшого і полковника» [35], він зібрав до 8 тис. осіб, з якими нападав на Черняхівську, Шершнівську та Приборську волості. Серед постраждалих від наїздів були названі місто Черняхів, містечко Андріїв, села Красносілка, Троковичі, Горбаші, Високе, Дівочки, Стирти, Іванків і Коритища. Свалілля, побиття й мордування підданих та гвалтування жінок і дівчат по всіх маєтках чинилися протягом літа 1610 р. Намагаючись відкупитися від Пашковича, Немирич подарував йому двох добрих коней, які коштували 200 таларів, а також дав йому 50 зол. Проте Пашкович не заспокоївся і 9 січня 1611 р. наїхав на містечко Стефанів, де напав на урядника і слугу Немирича Яна Рожковського та, «привезавши до шиї повороз, при коню его вести росказал» [36]. 10 січня 1611 р. він наїхав на Андріїв й убив черняхівського міщанина Семена Сухореброго; 14 січня возний Адам Петровський оглядав у Черняхіві тіло покійника, а також підстреленого в ногу коня Олександра Мирського і 70 побитих андріївських підданих. У своїй скарзі Стефан Немирич звинуватив Лемеша у змові з Пашковичем та зведенні наклепу, начебто це він, Немирич, убив Пашковича й побив Лемешових бежівських підданих [37].

Про завершення справи з Яковом Лемешем відомо з вознівських квитів: сторони домовилися про розмежування, яке відбулося 16–18 березня 1611 р. і під час якого було насипано 32 копці від Ярилівського поля аж до Єпанчинського ґрунту. Останній копець встановлено неподалік річки Видреї [38].

Ще однією нестабільною межею на півночі був кордон із Топорищенською волостю Олізарів Волчковичів, які неодноразово вторгалися у Черняхівську волость, а 1610 р. захопили ґрунти, що належали до Черняхова та Андрієва [39].

Не менш проблемним був кордон із Вільською волостю краківського каштеляна князя Януша Острозького. Суперечка з власниками Вільська тривала не один рік, навіть після розмежування 1610 р., за яким до Вільської волості відійшли Івановичі, Грушки, Нове Поле (Новопілля) і Зороків. Стефану Немиричу залишалися

Черняхів, Славів, Сіленщина, Мокренщина, Горбаші й Троковичі [40]. На початку 1636 р. Немиричі звинувачували вже спадкоємця Острозьких князя Домініка Заславського у зазіханні на городище Славів, а також на привласнення черняхівської сіножаті, що сталося ще за князя Януша. Детальніше про це йшлося у двох апеляціях Немиричів, уписаних до судових книг під 25 жовтня 1636 р., де йдеться про заволодіння дідом відповідача, Янушем Острозьким, черняхівськими грунтами, городищем Славовом, Осниками, Горбашами та Отроковичами, а також урочищами, що розміщувалися на межі між волостями, проте належали до черняхівських володінь [41]. Врешті, у 1647 р. вільський державця Александр Цеклинський, вкотре пробував привласнити славівські грунти [42].

Точилися суперечки і з сусідами Щеніївськими за урочище Верхоруддя: Немиричі вважали його частиною села Високе, а Щеніївські називали Волчовом і відносили до Щенієва [43].

За кілька років до смерті Стефан Немирич відписав частину маєтків у пожиттєве володіння дружині Марті Войнаровській. Із її заяви 1621 р. про те, що на цих маєтках лежить тягар «obligów» [44], дізнаємося про їх склад: містечко Андріївка, села Янків¹ і Стирти. У тестаменті Стефана Немирича опікункою дітей, а отже, і маєтків названо дружину. Перша версія заповіту була записана 20 серпня 1628 р. до люблінських трибунальських книг, а друга складена 24 лютого 1630 р. у Горошках. Заповіт 1630 р. не змінив суті попереднього документа, а лише уточнив перелік маєтків, що мали перейти в розпорядження вдови та дітей. На Черняхові й Андріїві він записав їй 20 тис. зол., а синам заповідав після досягнення повноліття поділити землі порівну. Донька мала отримати посаг і виправу від матері. Згідно з поправками, внесеними до другої версії заповіту, після досягнення повноліття старшим сином, поки решта дітей не доросте до «działu wieczysytego», дружина має розпоряджатися половиною маєтків, поступившись іншою половиною старшому синові [45].

Черняхівська волость наприкінці життя київського підкоморія майже не відрізнялася від тієї, яку він сам отримав у спадок. Щоправда, у подимному тарифі 1629 р. згадується ще й село Щурова, не зафіксоване у переліку старих осад². До цієї ж волості віднесено село Сіленщина [46], згадуване в розмежуванні Черняхівської та Вільської волостей 1610 р. Очевидно, йдеться про Волицю Силенську, осаджену на землях Сіленщини Грешанської волості (див. про це далі), на-

томість у переліку відсутні Кияниця, урочище Хмелів, Коритища, Гриценки, Видра, Царлуг і Дуди.

15 та 16 березня 1630 р. Марту Войнаровську було введено у Черняхівську волость: Осники, Слобідку, частину Ходаків³, місто Старий і Новий Черняхів, містечко Андріїв, фільварок і село Іванків, села Стирти, Дівочки, село і фільварок Некраші, села Троковичі, Горбаші, Щурову (на підставі запису 1625 р. у розмірі 20 тис. зол.). Ще через два дні, 18 березня, повторено введення в містечко Андріїв, села Стирти й Іванків [47].

Не збереглося свідчень, коли саме було виконано волю Стефана Немирича щодо поділу маєтків між матір'ю і старшим сином. Проте відомо, що 1636 р. братам Немиричам належали Некраші, Троковичі, Горбаші, Високе, Осники, Городище, Черняхів і Славів [48]. Через чотири роки склад маєтків, якими в цій волості розпоряджався старший Стефанів син Юрій Немирич, дещо змінився: до Черняхова, Красносілки (Некрашів), Осників та Троковичів додалися Іванків, Дівочки та Щурова [49].

Поділ маєтків між братами відбувся 14 жовтня 1646 р. у Горошках [50]. Черняхів із волостю дістався наймолодшому Стефану. Проте через неспокійні часи на Київщині процедури введення у право не відбулося, лише було вписано акт поділу маєтків у Торуні в тамтешні книги [51]. На практиці маєтки ще якийсь час залишалися нерозділеними. Наприклад, під 1647 р. згадується славівський грунт як спільне володіння Юрія, Владислава та Стефана Немиричів [52].

У 1664 р. дідич Черняхівської волості Стефан Немирич виїхав за кордон. Це дало привід Йозефу Каролу Немиричу, сину Олександра Матвійовича, взяти 30 червня 1664 р. ці маєтки в опіку [53]. У 1680 р. Стефан повернувся разом із сином Владиславом, який оселився у Черняхові. Волость залишалася за Немиричами до початку XIX ст. [54].

Крім успадкування та заснування нових сіл, Немиричі розширювали свої володіння шляхом захоплення чужих грунтів й осадження на них слобід. Одна з таких спроб датується лютим 1608 р., коли Маруша Хребтовичівна та її син Стефан на щеніївському ґрунті насипали греблю, вкопали на орних землях стовп на слободу, а 27 квітня почали будувати млин і ставити хати [55]. Ще одна акція відбулася 16 квітня наступного року. Тоді Стефан Немирич нібито за намовою матері наїхав на селище й ниви Щеніївських над річкою Лучишовкою, виорав поля, наказав

¹ Очевидно, Андріїв та Іванків.

² Можливо, це згадуване раніше Дречево (Дручово).

³ Це село не належало до Черняхівської волості.

укопати в урочищі Верхоруддя стовп на слободу, навіз дерева для будівництва та почав осаджувати людей, що було засвідчено возним 4 листопада 1609 р. [56].

Із Щеніївськими того самого року точився процес у Любліні. Зі змісту декрету від 18 серпня довідуємося, що Щеніївські звинувачували Стефана Немирича та Марушу Хребтовичівну у захопленні їхньої сіножаті, ставу та млина й осадженні слободи на їхніх землях [57]. Важко встановити, чи йдеться про згадану вище слободу, чи про різні. Зважаючи на те, що надалі у джерелах згадується лише одна слобода, можна припустити, що її було осаджено у два прийоми.

Подібним чином Стефан Немирич діяв на іншому пограниччі своїх володінь, захопивши частину земель села Сіленщина Грешанської волості над шляхом, що вів із Черняхова до Грушок. Улітку 1609 р. було досягнуто порозуміння у цій справі [58]. Подібна угода зафіксована також у 1613 р. з уточненням, що цей ґрунт розташовувався під городищем Славовим і до нього нале-

жало урочище й острів за річкою [59]. Очевидно, це закінчення справи, на яку натрапляємо ще під 1602 р. – про привласнення Андрієм Немиричем ґрунту Пронських у Сіленщині [60]. Перша спроба була тоді невдалою, але перед 1604 р. уже Стефан наслав на Сіленщину свого урядника й утвердився там [61]. Очевидно, саме тоді було розпочато осадження Волиці Силенської на цьому ґрунті [62].

Отже, Черняхів, який згодом став центром великої волості, дістався Немиричам внаслідок одруження Івашка Немирича зі Скобейківною. Уже на середину XVI ст. це була безперечна власність із можливістю майже необмежено розпоряджатися нею. До середини наступного століття Єсифу, а згодом його внуку Стефану вдалося осадити довкола раніше одного селища понад 20 сіл. Збереглися також дані про заснування двох слобод – в урочищі Верхоруддя та Силенської Волиці, що сталося на початку XVII ст., коли решта поселень уже існувала, а деякі навіть зникли.

- Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym / A. Jabłonowski. – Т. IX–X : Zimie Ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). – Warszawa, 1894–1897 (Źródła dziejowe; Т. XX–XXII).
- Rulikowski E. Opis powiatu Wasilkowskiego pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym / E. Rulikowski. – Warszawa : Druk Orgelbrand, 1853. – 4 ; 213 ; 2 s. ; Rulikowski E. Opis powiatu Kijowskiego / E. Rulikowski ; Wyd. M. Dubiecki. – Kijów ; Warszawa : Księgarnia Leona Idzikowskiego, 1913. – VII ; 213 s.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Т. 1–15 / Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski and Władysław Walewski. – Warszawa : «Druk Wieku», 1880–1902. – Т. 1–15 (далі – SGKР).
- Bobiński W. Województwo kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy: Studium osadnictwa i stosunków własności ziemskiej / W. Bobiński. – Warszawa, 2000. – S. 343–346.
- Там само. – С. 344.
- Литовська метрика. Книга 561: Ревізія українських замків 1545 року / підгот. В. Кравченко. – К., 2005. – С. 242 (Арк. 116 зв.).
- Архив Юго-Западной России (далі – Архив ЮЗР). – К. : Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1886. – Ч. 7. – Т. 1 : Акты о заселении Юго-Западной России. – С. 149.
- Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 228. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 239 зв.
- ЦДІАК України. – Ф. 49. – Оп. 2. – Спр. 1333. – Арк. 1 ; Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. 1. – Спр. 4104. – Арк. 244.
- ІР НБУВ. – Ф. 1. – Спр. 4104. – Арк. 339.
- ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 432 зв.–433 зв.
- Там само. – Ф. 228. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 45 зв.
- Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.) / підгот. М. Бойчук. – К., 1965. – С. 50–51, 109–116, 122.
- Jabłonowski A. Вказ. праця. – Т. X. – С. 4.
- Архив ЮЗР. – К., 1886. – Ч. 7. – Т. 1. – С. 27–28.
- ІР НБУВ. – Ф. 2. – Спр. 1448. – Арк. 40–40 зв.
- ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 52 зв.–53.
- SGKР. – Т. 9. – С. 196.
- ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 43–43 зв.
- Jabłonowski A. Вказ. праця. – Т. X. – С. 55–56, 90.
- ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 43 зв.–44.
- Там само. – Арк. 39 зв.
- Там само. – Арк. 52 зв.–53.
- Jabłonowski A. Вказ. праця. – Т. X. – С. 72.
- Див., зокрема, згадки за 1605 та 1609 рр.: ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 129 зв. ; Спр. 5. – Арк. 297 зв.
- Jabłonowski A. Вказ. праця. – Т. X. – С. 47.
- ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 74–74 зв. ; Jabłonowski A. Вказ. праця. – Т. X. – С. 88.
- ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 114.
- Jabłonowski A. Вказ. праця. – Т. X. – С. 95, 128, 142 ; ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 119 зв., 161–161 зв.
- Jabłonowski A. Вказ. праця. – Т. X. – С. 129, 130.
- ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 357.
- Актова книга Житомирського городського уряду 1611 року / Упоряд. А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. – Житомир : Інститут української мови НАН України ; Житомирський держ. пед. ун-т ім. І. Франка. Північноукраїнський діалектологічний центр ; Центральний державний історичний архів України у м. Києві, 2002. – С. 38–39.
- Там само. – С. 171.
- Там само. – С. 55–57.
- Про авантюри Пашковича, насправді ротмістра зтяжної корогви в московській кампанії, див.: Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. серія Пам'ятки / М. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1991–1999. – Т. 7. – 1995. – С. 339–341.
- Актова книга Житомирського городського уряду 1611 року / Упоряд. А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. – Житомир : Інститут української мови НАН України ; Житомирський держ. пед. ун-т ім. І. Франка. Північноукраїнський діалектологічний центр ; Центральний державний історичний архів України у м. Києві, 2002. – С. 62.
- Там само. – С. 59–61, 65–68.
- Там само. – С. 255–256.
- Там само. – С. 36.
- Архив ЮЗР. – К., 1886. – Ч. 7. – Т. 1. – С. 268–274.
- ІР НБУВ. – Ф. 1. – Спр. 4104. – Арк. 55 зв., 78, 79.

42. ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 23 зв.
 43. Див. скарги Єсифа Немирича на наїзд та вивезення збіжжя у 1587 та 1588 рр.: ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 274, 336 зв.
 44. Jablonowski A. Вказ. праця. – Т. X. – С. 608.
 45. ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 11. – Спр. 8. – Арк. 179-181.
 46. Архив ЮЗР. – К., 1886. – Ч. 7. – Т. 1. – С. 359–360.
 47. ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 211 зв.–212, 213.
 48. IP НБУВ. – Ф. 1. – Спр. 4104. – Арк. 55 зв., 56, 74, 77, 78.
 49. ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 883 зв., 890.
 50. Там само. – Спр. 11. – Арк. 764 зв.–765.
 51. SGKP. – Т. 9. – С. 197.
 52. ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 23–24.
 53. Там само. – Спр. 15. – Арк. 65.
 54. SGKP. – Т. 9. – С. 197; Т. 15. – Cz. 1. – С. 368.
 55. ЦДІАК України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 88–88 зв.
 56. Там само. – Арк. 102–102 зв., 358–358 зв.
 57. Jablonowski A. Вказ. праця. – Т. X. – С. 144.
 58. Там само. – С. 182–183.
 59. Там само. – С. 573.
 60. Там само. – С. 449.
 61. Там само. – С. 492, 511.
 62. Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. / АН УРСР; інститут мовознавства ім. О. О. Потебні / В. В. Німчук (ред.), В. В. Німчук (підгот.). серія (Пам'ятки української мови XVII ст. Серія актових документів і грамот). – К. : Наукова думка, 1981. – С. 68.

O. Zadorozhna

FORMATION OF THE NEMYRYCHES' CHERNIAKHIVSKA VOLOST

The article deals with the formation of the Cherniakhivska Volost in the Kyiv Palatinate during the second half of the sixteenth – the first half of the seventeenth centuries. The author indicates its borders and lists its habitual areas.

УДК 27–9(477)

Горін С. М.

ГОЩАНСЬКИЙ МОНАСТІР СВЯТОГО МИХАЇЛА АРХАНГЕЛА НА ПОЧАТКУ СВОГО ІСНУВАННЯ (1640-ві)

У статті на основі архівних матеріалів досліджено історію обителі в 40-х роках XVII сторіччя, що дасть змогу краще зрозуміти деякі аспекти тогочасного функціонування монастирів.

Обитель святого Михаїла Архангела відома дослідникам давно, але інформація про неї обмежувалася, головним чином, змістом кількох опублікованих документів. У цій статті за допомогою віднайдених нових документальних свідчень спробуємо хоча б у загальних рисах реконструювати початкову історію монастиря.

Раїна Гаврилівна з Гойських, дружина смоленського каштеляна кн. Миколи Соломерецького, у фундушному запису від 2 січня 1639 р. зазначала, що Гощанському монастирю, заснованому нею при Михайлівській церкві, належать усі володіння цього храму (грунти, десятини, чинші тощо) [1]. Обитель (наголошено, що вона повинна завжди залишатися православною) зі школою мали бути, на думку фундаторки, дієвим засобом для боротьби з сочиніянами, до яких належав її брат Роман, попередній власник Гощі. Своє негативне ставлення до протестантів вона

засвідчила тим, що «знесла домов лютерских (лютеран. – С. Г.) з фундаменту сорок, где толко церков и монастыр на том местцу стоят, а подданные проч се розошли». Про це у зв'язку з намаганням Раїни Соломерецької зменшити податок у червні 1642 р. Луцькому гродському уряду «до ведомости доносил» її підданий гощанський міщанин Григорій Береза [2]. Згаданий фундуш на прохання ігумена Інокентія Гізеля в 1640 р. підтвердив король Владислав IV («Лист конфирмации» від 4 червня): «list fundacy urodzoney Reginy Sołomiereckiey, ktorym monaster w miasteczku Hosczy fundowany, u wies Kurozwony do tegoz exstir pando Haresim argyanow nadała, stwierdzamy u umocniamy» [3]. Однак повернемося до заснування обителі, бо згаданий фундушний запис не містить відомостей про дату цієї події. Серед дослідників одностайної думки з цього приводу немає. Деякі обмежувалися загальним «у першій